

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Utrecht University, Faculty of Social & Behavioral Sciences

MSc Youth, Education & Society

Utrecht, Nederland

Utrecht University

Alcoholgebruik Onder Jongeren Binnen het REC-3 Onderwijs

Een multi-method studie naar de huidige situatie omtrent het alcoholgebruik binnen het
REC-3 onderwijs

Eerste beoordelaar:	dr. Paul Baar
Tweede beoordelaar:	dr. Monique van Londen
Naam student:	Jason Simon
Studentnummer:	5552133
Woordenaantal:	8096 (incl. abstracts)

4-7-2020

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Abstract

At present, no prevalence data is known about the alcohol consumption of young people in REC-3 education, while research shows that these young people may be at extra risk of problematic alcohol consumption. In this multi-method study, research was conducted into the current situation regarding alcohol consumption among young people within REC-3 education. The data used in this study comes from the EXPLORE study of the Trimbos Institute. At the quantitative level, the prevalence and behavioral determinants among students within REC-3 were investigated via a verbally conducted survey (n = 266). At a qualitative level, schools' approaches to substance use (policy and education) have been investigated through semi-structured interviews with teachers (n = 13). The study showed that the prevalence of alcohol consumption was relatively low compared to regular education, and that students generally have a negative attitude towards alcohol use. A positive correlation was also found between the perceived social influence of friends and the chance of ever drinking alcohol. Teachers also observe a low prevalence and often say that they do not have a need concrete policy because of this – they mostly also teach alcohol prevention on a selective basis, but without material developed by professionals. Because of the low prevalence and the small group of young people with possible alcohol problems in REC-3 education, it is best to focus on alcohol education at a selective level in the form of information and increased resilience. However, alcohol use among REC-3 youths transcends the school environment: a community approach based on the pedagogical civil society may offer a broader preventive safety net for alcohol consumption.

Keywords: Alcohol use, adolescents, REC-3, cluster 3, special education, prevalence, attitude, social influence, peers, policy, education, parents

Samenvatting

Op dit moment is er geen prevalentiedata bekend over het alcoholgebruik van jongeren binnen het REC-3 onderwijs, terwijl onderzoek aantoont dat deze jongeren mogelijk extra risico lopen op problematisch alcoholgebruik. In deze multi-method studie is onderzoek gedaan naar de huidige situatie omtrent het alcoholgebruik onder jongeren binnen het REC-3 onderwijs. De data uit die gebruikt is in dit onderzoek is afkomstig uit het EXPLORE-onderzoek van het Trimbos-Instituut. Op kwantitatief niveau zijn de prevalentie en gedragsdeterminanten onderzocht onder jongeren binnen het REC-3 middels een mondeling afgenomen vragenlijst (n=266). Op kwalitatief niveau zijn de aanpakken van scholen onderzocht ten aanzien van middelengebruik vanuit beleid en educatie door

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

semigestructureerde interviews met docenten (n=13). Uit het onderzoek bleek dat de prevalentie alcoholgebruik relatief laag lag ten opzichte van het regulier onderwijs, en dat leerlingen doorgaans een negatieve attitude hebben naar alcoholgebruik. Ook werd een positief verband gevonden tussen de ervaren sociale invloed van vrienden en de kans op het ooit drinken van alcohol. Docenten nemen ook een lage prevalentie waar en zeggen daarom vaak geen concreet beleid te hebben en geven alleen les in middelenpreventie op selectieve basis, maar zonder door-professionals-ontwikkeld materiaal. Vanwege de lage prevalentie en de kleine groep jongeren met mogelijke alcoholproblematiek op het REC-3 onderwijs, kan het best op selectief niveau worden ingestoken op alcoholeducatie in de vorm van informeren en weerbaarheidsvergroting. Alcoholgebruik onder jongeren REC-3 overstijgt echter de schoolsferen: een community approach met als basis de pedagogische civil society biedt mogelijk een breder preventief vangnet voor alcoholgebruik.

Keywords: Alcoholgebruik, jongeren, REC-3, cluster 3, VSO, prevalentie, attitude, , sociale invloed, peers, beleid, educatie

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Alcoholgebruik onder jongeren binnen het REC-3 onderwijs

Volgens het Nederlandse ‘nationaal preventie akkoord’ moet het alcoholgebruik onder jongeren van twaalf tot en met achttien jaar terug worden gebracht naar 0% in 2040 (Preventieakkoord, 2018, p.13). Om dit te bewerkstelligen is er onderzoek nodig dat het alcoholgebruik onder jongeren in Nederland in kaart brengt. Verder is onderzoek nodig dat risicofactoren identificeert, waar later preventie en beleid naar geformuleerd kan worden om de prevalentie van alcoholgebruik terug te dringen. Dergelijk onderzoek wordt al jaren uitgevoerd voor het regulier onderwijs (e.g., Stevens et al., 2017), maar onder jongeren die niet naar het regulier onderwijs gaan komen de laatste alcoholprevalentiedata uit 2008 (Kepper, Monshouwer, Van Dorsselaer, & Volleberg, 2012). Daarnaast is er een groep jongeren waar nog geen prevalentiedata over bekend zijn: de leerlingen van het cluster-3 speciaal onderwijs, ook wel REC-3.

De populatie leerlingen van het REC-3 onderwijs is ongeveer 14 000 leerlingen groot (CBS, 2014) en bestaat uit leerlingen met a) een licht verstandelijke beperking (LVB) en/of b) langdurige ziekten (Rijksoverheid, z.d.). Uit onderzoek blijkt dat de jongeren met een LVB mogelijk extra risico lopen op problematisch alcoholgebruik (Van Dorp, 2016). Jongeren met een LVB drinken bijvoorbeeld minder frequent dan jongeren zonder LVB, maar drinken doorgaans wel grotere hoeveelheden alcohol en zijn gevoeliger voor het ontwikkelen van een verslaving (e.g. Chapman & Wu, 2012; Hilderink, Dijkstra, & Bransen, 2010; Poelen, Schijven, & Vermaes, 2015). Daarnaast zijn jongeren met een LVB vaak impulsief (Miyake, Friedman, Emerson, Witzki., & Howerter, 2000; Vertregt & d’Escury, 2015) en zijn zij extra gevoelig voor groepsdruk (Wagemakers et al., 2019). Jongeren met een LVB lijken daarmee inderdaad extra risico te lopen op problematisch alcoholgebruik.

Als alcoholgebruik zich dan eenmaal voordoet, is het belangrijk dat daar adequaat op ingespeeld kan worden. Professionals – binnen een onderwijssetting zowel interventiewerkers als docenten – hebben daarbij kennis en handvatten nodig als het aankomt om een concrete aanpak. Hoe dit er in een onderwijssetting uitziet is vooralsnog onbekend, maar onderzoek binnen het sociaal domein wijst uit dat meer dan de helft van de professionals behoefte heeft aan meer kennis om adequate zorg en ondersteuning te bieden voor jongeren en volwassenen met een LVB wat betreft middelenpreventie (Van der Molen, 2018). De primaire doelstelling van deze studie is dus het in kaart brengen van de huidige situatie van het alcoholgebruik binnen het REC-3 onderwijs. Hoeveel alcohol wordt nu netto gebruikt, wat heeft daar mogelijk invloed op, en hoe handelen scholen naar dit alcoholgebruik? Het beantwoorden van deze vragen legt een kennisbasis op het gebied van alcoholgebruik onder jongeren binnen het

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

REC-3 onderwijs. De implicaties die hieruit voortkomen kunnen worden gebruikt om adequaat in te spelen op het middelengebruik onder deze doelgroep.

Onderzoeksvragen

Om de huidige situatie omtrent het alcoholgebruik van jongeren binnen REC-3 in kaart te brengen moet er op verschillende niveaus naar het fenomeen alcoholgebruik gekeken worden. Allereerst is het belangrijk om helder te krijgen wat de alcoholprevalentie is, dat geeft een beeld van de ernst van het drinkgedrag. Deze prevalentie moet gemeten worden in frequentie en hoeveelheid alcohol per keer. Daarnaast is het interessant om te kijken wat voor leerlingen mogelijke gedragsdeterminanten zijn om alcohol te drinken. Hierbij gaat het om de attitude van leerlingen naar alcohol, maar ook de ervaren sociale invloed die peers uitoefenen als het gaat om alcoholgebruik. Tot slot is het ook van belang om de benadering binnen de onderwijssetting helder te hebben. Deze benadering vindt plaats op schoolniveau in de vorm van beleid en educatie. Er is bijvoorbeeld onduidelijk in welke mate er beleid is en in hoeverre er voorlichting wordt gegeven. Gebaseerd op deze informatie zijn daarom de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- *OV1: Wat is de prevalentie van alcoholgebruik onder jongeren binnen het REC-3 onderwijs?*
- *OV2: In hoeverre hangen gedragsdeterminanten samen met alcoholprevalentie?*
- *OV3: Hoe benaderen scholen het onderwerp alcoholpreventie op dit moment?*

Na het antwoord geven op deze onderzoeksvragen ontstaat er dus een situatie waarin de ernst, aard en omvang van het probleem alcoholgebruik helder in kaart zijn gebracht.

Prevalentie van alcoholgebruik (OV1)

In Nederland is in 2017 het HBSC-onderzoek gepubliceerd, waarin onder andere de prevalentie van alcoholgebruik onder jongeren van het regulier voortgezet onderwijs aan bod kwam (Stevens et al., 2017). Hieruit bleek dat 44,8% van de jongeren ooit in het leven alcohol had gedronken, en 25% afgelopen maand nog alcohol had gedronken. Voor 'ooit in het leven' gold dat jongens vaker alcohol hadden gedronken dan meisjes, maar dat verschil verdween wanneer werd gekeken naar de prevalentie van alcoholgebruik in de afgelopen maand. Mannelijk geslacht is in ander onderzoek vaker een significante predictor voor alcoholgebruik (Martins, Tavares, Da Silva Lobo, Galetti, & Gentil, 2004). Verder bleek dat 70,8% van de leerlingen, die afgelopen maand gedronken had, 5+ alcoholische drankjes dronk. Deze studie

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

kijkt echter naar het reguliere onderwijs en is daarom niet helemaal toepasbaar op het REC-3 onderwijs.

Onder jongeren met een LVB binnen een onderwijssetting is qua Nederlands onderzoek weinig bekend als het gaat om alcoholgebruik. Wel is er onderzoek gedaan naar het middelengebruik van jongeren met een LVB binnen de residentiële jeugdzorg (Poelen et al., 2015). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat onder deze doelgroep het alcoholgebruik frequenter en ernstiger was dan bij jongeren zonder LVB. Jongeren met een LVB die alcohol drinken zouden dus vaker drinken en grotere hoeveelheden. Buitenlandse studies naar jongeren met een LVB vonden vergelijkbare resultaten als het gaat om de ernst van het drinkgedrag (Chapman & Wu, 2012; McGillicuddy & Blane, 1999). Toch moet er bij de studie van Poelen en collegae (2015) in deze context een kritische kanttekening worden gemaakt: jongeren die zich in de residentiële jeugdzorg hebben een andere leefomgeving dan jongeren met een LVB die thuis wonen, en lopen daarmee misschien meer risico op middelengebruik. Chapman en Wu (2012) vonden bijvoorbeeld dat het alcoholgebruik onder jongeren met een LVB minder frequent was ten opzichte van leeftijdsgenoten zonder LVB.

Op basis van deze literatuur wordt daarom verwacht dat jongeren op het REC-3 onderwijs een lagere prevalentie alcoholgebruik laten zien dan de jongeren van het regulier middelbaar onderwijs – alcoholgebruik komt netto onder minder jongeren van het REC-3 onderwijs voor. Ook wordt verwacht dat jongeren op het REC-3 onderwijs gemiddeld grotere hoeveelheden alcohol drinken dan jongeren van het regulier onderwijs.

Attitudes en rol alcoholgebruik (OV2)

Wanneer over attitude gesproken wordt, gaat het om de evaluatie van een voorwerp of concept door een individu (Bohner & Dickel, 2011). In dit geval betreft het dus de evaluatie van alcoholgebruik door jongeren van het REC-3 onderwijs. Er is op dit moment nog weinig onderzoek gedaan naar jongeren met een LVB en hun attitudes naar alcoholgebruik. Er is echter wel gevonden dat mensen met een LVB doorgaans een negatievere attitude hadden ten opzichte van alcohol dan mensen zonder LVB (McCusker, Glare, Cullen, & Reep, 1993). Deze negatieve attitude was vooral gericht op de effecten van alcohol – mensen voelden zich er depressief, agressief en ziek door. Toch wordt er ondanks deze negatieve attitude wel alcohol gedronken onder jongeren met een LVB. McCusker en collegae (1993) verklaarden dit aan de hand van sociale druk die een risicofactor vormt voor het alcoholgebruik van mensen met een LVB.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Ook andere studies bevestigen de relatie tussen deze ervaren sociale invloed en alcoholgebruik bij jongeren met een LVB. Uit een Nederlandse studie naar de motieven voor alcoholgebruik onder jongeren met een LVB in residentiële jeugdzorg, bleek dat a) er een positieve relatie is tussen ‘sociale motieven’ en drinkfrequentie, en b) er een positieve relatie is tussen ‘conformiteitsmotieven’, ‘coping motieven’, ‘enhancement motieven’ en de ernst van het alcoholgebruik (Schijven, Didden, Otten, & Poelen, 2019). Bij sociale motieven is er sprake van alcoholgebruik om sociale beweegredenen, zoals meer genieten van een feestje, of meegaan met de sociale norm. Conformiteitsmotieven draaien om het ‘bij de groep horen’ en te voldoen aan de sociale norm. Bij coping motieven wordt verwezen naar alcoholgebruik om negatieve emoties te reguleren en om te gaan met (emotionele) problemen. Tot slot wordt er bij enhancement motieven gesproken over alcoholgebruik om je goed te voelen of lol te hebben (Schijven et al., 2019). Binnen het kader van groepsdruk lijkt het er dus op dat conformiteitsmotieven inderdaad een basis vormen voor overmatig alcoholgebruik.

Op basis van voorgaande inzichten is de verwachting dat de attitudes van de meeste jongeren van het REC-3 onderwijs negatief zal zijn naar alcoholgebruik. Vanwege de gevoeligheid voor groepsdruk onder jongeren met een LVB, wordt verder nog verwacht dat de alcoholprevalentie hoog is onder jongeren met veel alcohol drinkende vrienden.

Benadering van alcoholgebruik door REC-3 school (OV3)

In Nederland zijn er twee preventieprogramma's bekend die insteken op preventie van alcoholgebruik bij jongeren in het speciaal onderwijs, respectievelijk *Samen Slagen en Take it personal!*. Hiervan richt alleen de laatste zich specifiek op jongeren met een LVB, maar beiden richten zich niet specifiek op het verminderen van alcoholgebruik (Riegman, 2016; Schijven, Van der Nagel, Lammers, & Poelen, 2015). Verder is er nog het Amerikaanse *Keepin' it REAL*, dat zich richt op alcoholgebruik onder jongeren op het speciaal onderwijs (Sussman et al., 2014; Hopson & Steiker, 2010; Youth.gov, z.d.).

In de interventies is te zien dat er op twee niveaus kan worden ingestoken op middelenpreventie: individueel niveau (leerling) en omgevingsniveau (schoolstructuur). Op individueel niveau worden leerlingen vooral middels *motivational interviewing*, om kinderen te helpen groeien in reflectie en weerbaarheid (Schijven, Van der Nagel, Lammers, & Poelen, 2017; Hopson & Steiker, 2014). Op omgevingsniveau wordt dan gebruik gemaakt van de schoolstructuur – door middelenpreventie onderdeel te maken van het schoolbeleid is er school-breed aandacht voor middelengebruik. Docenten, ouders, en leerlingen volgen zo

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

bijvoorbeeld allemaal voorlichting over middelengebruik, en de lijntjes tussen school en ouder worden kort gehouden door regelmatige ouderavonden (Riegman, 2016).

Bovenstaande literatuur impliceert is dat een integrale aanpak mogelijk van waarde kan zijn binnen het REC-3. Op dit moment ontbreekt er echter onderzoek en materiaal dat zich richt op het alcoholgebruik, of zelfs het bredere middelengebruik, van REC-3. Waarschijnlijk is het hierdoor voor scholen moeilijk om concreet beleid en concrete lesprogramma's te produceren. Er wordt dus verwacht dat er op de meeste scholen geen concreet middelenpreventie beleid aanwezig is.

Methode

Design

Eind 2019 heeft het Trimbos-instituut het tweeledige EXPLORE-onderzoek afgenomen bij de jongeren van het REC-3 onderwijs. Enerzijds betrof het een kwantitatief onderzoek naar prevalentie, attitudes, en prevalentie onder vrienden wat betreft middelengebruik (tabak, alcohol en drugs). Anderzijds betrof het een kwalitatief onderzoek, waar de visie van docenten op beleid, educatie en ouderbetrokkenheid is uitgevraagd wat betreft middelenpreventie. De gegevens uit het EXPLORE-onderzoek zijn daarmee cruciaal voor het in kaart brengen van de situatie omtrent het alcoholgebruik onder de betreffende jongeren.

Gebaseerd op de data uit het EXPLORE-onderzoek bestond deze multi-method studie uit a) een kwantitatieve enquête onder REC-3 jongeren aangaande hun alcoholgebruik, attitudes en peer-influence en b) kwalitatieve content analyse van interviews met docenten van het REC-3 onderwijs. De kwantitatieve studie bestond uit een enquête naar de prevalentie van alcoholgebruik onder jongeren op het REC-3 onderwijs, en gedragsdeterminanten voor het alcoholgebruik in de vorm van attitude en ervaren sociale invloed. Bij het kwalitatieve deel worden interviews geanalyseerd van focusgroepen docenten op het REC-3 onderwijs naar hun inzichten over beleid en educatie wanneer het gaat om het middelengebruik van jongeren op het REC-3 onderwijs. De methode is daarom in twee gedeelten gesplitst. Alle data is opgeslagen op een beveiligde server van het Trimbos Instituut.

Kwantitatief: Alcoholgebruik onder jongeren op het REC-3 onderwijs

Steekproef en participanten

In het voorjaar van 2019 zijn alle REC-3 scholen in Nederland benaderd voor deelname aan het kwantitatieve deel van het EXPLORE-onderzoek. Een REC-3 school was geschikt om mee te doen wanneer er 10 leerlingen waren met een IQ van 60 of hoger. Ook

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

moesten de leerlingen in staat zijn de vragenlijsten mondeling in te vullen – anders dan bij de andere doelgroepen binnen EXPLORE. Omdat op het REC-3 onderwijs jongeren aanwezig zijn met een licht verstandelijke beperking is er onder deze doelgroep gekozen voor een andere manier van afname dan bij de andere jongeren. Daarom worden de REC-3 data ook apart gerapporteerd van de andere resultaten van EXPLORE.

In totaal gaven 21 scholen aan mee te willen doen met het EXPLORE-onderzoek. In totaal zijn er 269 leerlingen benaderd voor deelnemen aan de vragenlijsten, waarvan er 266 toestemming hebben gegeven voor deelname: 171 jongens (64.3%) en 95 (35.7%) meisjes. Deze verhouding is vergelijkbaar met de landelijke verdeling op het REC-3 onderwijs volgens het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS), namelijk 60.8% jongens; 39.2% meisjes; (CBS, 2014). De vragenlijsten werden afgenomen door een onderzoeksassistent, welke één op één met leerlingen de vragenlijsten doornam. Door de één op één afname en de kwetsbare doelgroep was er voor deelname van leerlingen onder de 16 jaar toestemming nodig van beide ouders. Leerlingen van 16 jaar of ouder konden via een toestemmingsformulier zelf aangeven of zij mee wilden doen met het onderzoek. Ouders van deze leerlingen zijn wel over het onderzoek geïnformeerd en mochten bezwaar maken tegen deelname van hun kind aan het onderzoek.

De steekproef is te klein om concrete uitspraken te doen over de totale populatie REC-3 studenten. Daarnaast moesten scholen zelf leerlingen selecteren aan de hand van de criteria om voor te dragen voor deelname aan het onderzoek. Het is mogelijk dat daarbij een bias is geweest voor leerlingen die in aanraking komen met middelengebruik, omdat deze relevant zouden zijn voor de EXPLORE-studie. Dit leidt dus tot een beperkte externe validiteit. Tegelijkertijd benadert de huidige steekproef wel representativiteit. De verhouding tussen jongens en meisjes die deelnamen aan het onderzoek is bijvoorbeeld vergelijkbaar met de verhouding die onder de populatie bekend is (CBS, 2014).

Meetinstrument

De afgenomen vragenlijsten zijn gebaseerd op de SumID-Q, welke helpt bij het in kaart brengen van middelengebruik van mensen met een LVB (Van der Nagel, 2016). De vragenlijst is afgestemd met deskundigen uit het veld en leerkrachten van scholen. Vragen werden voor leerlingen simpel geformuleerd: “*Heb jij ooit in je leven wel eens alcohol gedronken?*”. Daarvoor moesten leerlingen het middel eerst herkennen. Voor prevalentiegegevens is uitgevraagd of de jongere ooit alcohol had gedronken, of deze vaker dan een keer had gedronken, en of deze afgelopen maand heeft gedronken. Verder is uitgevraagd hoe vaak er afgelopen maand is gedronken en hoeveel glazen alcohol er per keer werden gedronken. Voor attitudegegevens is aan de hand van stellingen gevraagd wat de

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

jongere van alcohol vond – *ik vind alcohol stoer/dom/lekker/ongezond*. Per attitude kon de jongere aangeven of hij het eens, neutraal, oneens was, of het niet wist. Voor ervaren sociale peer invloed is gevraagd hoeveel van de vrienden van een jongere wel een alcohol drinken. Hierop kon de jongere antwoorden met geen vrienden, weinig vrienden, sommige vrienden of de meeste vrienden. De indrukvaliditeit is daarmee hoog – er is gemeten wat er gemeten diende te worden bij leerlingen die bekend zijn met alcohol.

Procedure

De dataverzameling werd vanaf eind oktober 2019 tot januari 2020 uitgevoerd door getrainde onderzoeksassistenten van het Trimbos-instituut. Vragen werden mondeling aan de jongere gesteld, waarna de onderzoeksassistent de antwoorden invulde op een iPad. De vragenlijst is gesegmenteerd per middel, en ieder middel werd geïntroduceerd door een afbeelding van dat middel. Alleen wanneer jongeren het plaatje van de alcoholische dranken herkenden werden er meer vragen over gesteld. Als een jongere het middel niet herkende, is ervan uit gegaan dat hij of zij geen alcohol dronk. Aan de hand pictogrammen konden de jongeren aangeven of zij het eens waren met de attitude stellingen, wat de prevalentie van hun alcoholgebruik was, en hoeveel van hun vrienden zij dachten dat alcohol dronk. Het afnemen van de vragenlijsten duurde gemiddeld ongeveer 25 minuten.

Analyse

Met de kwantitatieve dataset zijn met SPSS-25 in eerste instantie een aantal descriptieve analyses gedaan. Voor alle statistische toetsen wordt een $\alpha=.05$ aangehouden. Hierbij is in eerste instantie bepaald hoeveel alcoholgebruik onder jongeren van het REC-3 onderwijs voorkomt in frequentie (hoe vaak wel eens alcohol gedronken, per jaar en maand) en intensiteit (hoeveel alcohol per keer). Daarna is gekeken naar de attitude van jongeren naar alcohol en is middels een chi-kwadraat toets gekeken of er verband is tussen deze attitudes op binominaal niveau (onafhankelijke variabele) en de prevalentie (binominaal, afhankelijke variabele) alcoholgebruik.

Tot slot is er middels een binaire logistische regressie bepaald of de kans op het drinken van alcohol groter (binominaal, afhankelijke variabele) is als een jongere veel vrienden heeft wie hij/zij denkt dat alcohol drinken (categorisch, onafhankelijke variabele). Omdat de afhankelijke variabele 'prevalentie' binominaal is, kan er geen normale regressie worden gedaan. Er kan echter wel uitspraak gedaan worden over de kans dat er wel of niet wordt gedronken.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Kwalitatief: Benadering van middelengebruik op het REC-3 onderwijs

Steekproef en participanten

In totaal zijn bij acht REC-3 scholen – dertien docenten – verdeeld over Nederland interviews afgenomen. De steekproef is getrokken op basis van REC-3 scholen die al meededen aan het kwantitatieve deel van EXPLORE. Scholen zijn benaderd via e-mail, om in te stemmen met de deelname aan het kwalitatieve gedeelte van EXPLORE. Een deel van de scholen dat aan heeft gegeven mee te willen doen, heeft een mail ontvangen om een afspraak in te plannen. De scholen hebben zelf bepaald welke docenten deelnamen aan het interview.

Meetinstrumenten

Er is een topiclijst voor de interviews samengesteld op basis van de vier pijlers van *De Gezonde School en Genotmiddelen*, namelijk beleid, educatie, ouders en signaleren (Trimbos, z.d.). Voor iedere pijler is gevraagd naar de huidige werkwijze, de implementatie van de huidige werkwijze, randvoorwaarden, knelpunten en eventuele behoeftes. Om antwoord te geven op de onderzoeksvragen van het kwalitatieve deel is er gebruik gemaakt van twee thema's die de leidraad vormden voor de interviews. Deze thema's waren *beleid* en *educatie*. Het topic ouders zou in eerste instantie ook gebruikt worden, maar gaf te weinig resultaten om conclusies uit te trekken. Het topic signaleren is niet gebruikt als thema. De interviews vormen de basis van de derde onderzoeksvraag. De interviews hadden betrekking op middelengebruik, niet specifiek op alcoholgebruik. Het transcriberen van de interviews gebeurde door een externe partij.

De kwalitatieve data is bij iedere school uitgevraagd volgens dezelfde topiclijst. Dit leidt tot consistentie onder de verschillende interviews die zijn afgenomen. De interviews richtten zich echter op middelengebruik. Hierdoor waren de visies van docenten uit het kwalitatieve deel van het onderzoek vaak niet specifiek gericht op alcoholgebruik van de leerlingen van het REC-3 onderwijs. Omdat alcoholgebruik echter wel onder middelengebruik valt, zijn de resultaten in deze hoedanigheid wel inhoudelijk te generaliseren. Verder leidde het semigestructureerde karakter van de interviews aan de hand van topics soms mogelijk af van wat de respondent zelf wilde vertellen. Vanwege de vooraf opgestelde topics per thema werden er in sommige gevallen gerichte vragen gesteld, waardoor mogelijk minder ruimte was om op andere interessante informatie door te vragen.

Procedure

Docenten werden geïnterviewd aan de hand van een topiclijst. De interviews vonden plaats op werklocatie van de respondenten. Een of twee onderzoeksassistenten namen de interviews af, met een tot drie docenten tegelijkertijd. Hiervoor is door deelnemers een

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

toestemmingsverklaring getekend. Schoolnamen, plaatsnamen, persoonsnamen of andere onderwerpen waardoor de deelnemers kunnen worden herleid zijn geanonimiseerd.

Analyse

Voor de analyse zijn onder ieder thema – respectievelijk beleid en educatie – tekstfragmenten geschaard die aansloten op het betreffende thema. Zo ontstond er per thema een opsomming aan fragmenten die relevant waren voor het thema. Deze fragmenten zijn vervolgens samengevat op hoofdlijnen. Uit de theorie werd a priori duidelijk dat de aanpak van alcoholgebruik door school zowel op individueel niveau als contextueel niveau kan plaatsvinden. In deze hoedanigheid is de data dan ook geïnterpreteerd. Netto is er dus in de interviews gekeken wat er over deze onderwerpen gezegd werd, en hoe dit relateert aan de onderzoeksvraag. Deze globale analyse komt dus niet tot kernlabels en dimensies.

Resultaten

Alcoholgebruik onder jongeren op het REC-3 onderwijs

Om in kaart te brengen wat de prevalentie van alcoholgebruik is onder de REC-3 doelgroep, zijn in eerste instantie descriptieve analyses gedaan. De percentages die worden weergegeven zijn gebaseerd op de totale sample. Verder wordt er naar de attitude van de jongeren gekeken ten aanzien van alcohol en of er samenhang is met de prevalentie van alcoholgebruik. Tot slot wordt gekeken of de variabele ‘hoeveel van je vrienden drinken alcohol’ (of: *alc_vrdn*) als predictor gebruikt kan worden voor de *lifetime* prevalentie en maandprevalentie alcohol.

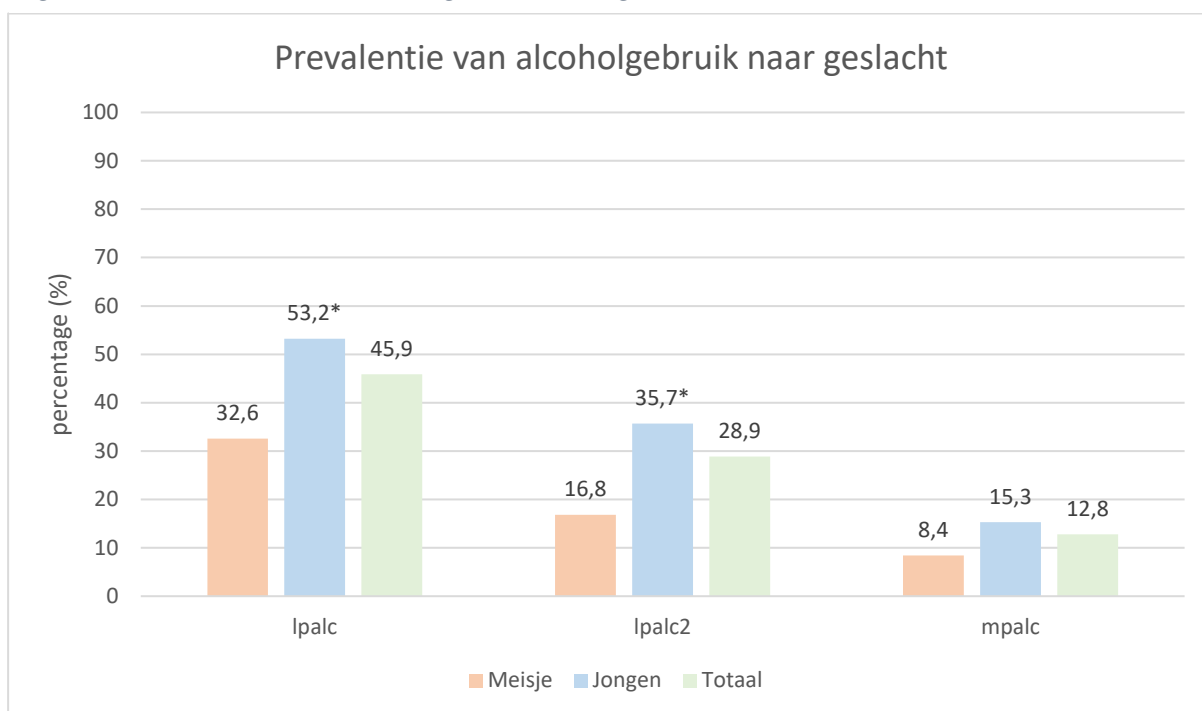
Prevalentie

In de vragenlijst werd aan de jongeren gevraagd of ze plaatjes van één van de vier volgende soorten alcoholische dranken herkenden: bier, witte wijn, rode wijn of sterke drank. Van alle jongeren (n=266) was er één die geen van de alcoholische dranken herkende. Van de 265 jongeren die alcohol wel herkenden, gaf 45,9% (n=122) aan ooit wel eens iets te hebben gedronken (*lpalc*). In totaal hadden 77 (28,9%) vaker dan één keer iets gedronken (*lpalc2*). In totaal geeft 12,8% (n=34) van de jongeren aan afgelopen maand alcohol te hebben gedronken (*mpalc*).

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

In *Figuur 1* wordt de prevalentie van alcoholgebruik uitgezet tegen geslacht. Wanneer deze gegevens getest worden op significante verschillen in geslacht, laat een chi-squared test zien dat er voor l_{palc} , $X^2(1, N = 265) = 10.423, p = .001$, en l_{palc2} , $X^2(1, N = 265) = 12.372, p = .002$, een verschil is tussen jongens en meisjes, waarbij jongens significant hogere prevalentie van alcoholgebruik vertonen dan meisjes. Voor m_{palc} was deze significantie niet aanwezig, $X^2(1) = 2.574, p = .109$, en gold dat jongens en meisjes qua alcoholgebruik een maandprevalentie hadden die niet significant van elkaar verschilde. Voor leeftijdsgroepen zijn er geen significante verschillen in de prevalentie van alcoholgebruik gevonden. Daarbij maakte het niet uit of het om ooit, vaker dan een keer, of afgelopen maand ging.

Figuur 1. Prevalentie van alcoholgebruik naar geslacht

De jongeren die afgelopen maand alcohol hebben gedronken deden dit gemiddeld 2,1 keer ($SD=1,24$). Hierbij zijn geen significante verschillen gevonden in geslacht of leeftijd. Gemiddeld drinken deze jongeren ongeveer 4,4 glazen alcohol per keer ($SD = 5.55$). De meeste van hen houden het bij 1-4 glazen (81,3%, $n=26$). Er is geen significant verschil gevonden in het aantal gedronken glazen alcohol tussen jongens en meisjes die afgelopen maand alcohol hebben gedronken, $X^2(2, N = 34) = 1.402, p = .496$.

Attitude

Jongeren die alcohol herkenden ($n=265$) konden aangeven wat zij vonden alcohol aan de hand van een viertal stellingen: 1=oneens, 2=neutraal, 3=eens en 4=weet ik niet. De

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

stellingen waren ‘alcohol drinken is stoer’, ‘alcohol drinken is dom’, ‘alcohol drinken is lekker’ en ‘alcohol drinken is ongezond’.

In *Tabel 2* worden de attitudes naar alcohol van de totale sample weergegeven. Voor de stelling alcohol is stoer gaven de meeste jongeren ($n=224$) aan het met de stelling oneens te zijn, met een gemiddelde $M=2.88$; $SD=.48$. Van de jongeren waren 121 het ermee eens dat het drinken van alcohol dom is ($M=1.66$; $SD=.73$), iets minder dan de helft. Voor alcohol drinken is lekker gold dat 102 jongeren het oneens waren met de stelling ($M=2.73$; $SD=1.10$). Tot slot gaven 205 jongeren aan alcohol drinken ongezond te vinden, met een gemiddelde van $M=1.37$ ($SD=.78$). De meeste jongeren hadden daarmee een negatieve attitude ten opzichte van alcohol – alcohol is dom, ongezond, niet lekker en niet stoer. Voor alc_lekker en alc_dom zien we minder negatieve resultaten dan bij alc_stoer en alc_ong.

Tabel 1. Attitude leerlingen REC-3 ten aanzien van alcohol

	Alcohol is stoer (alc_stoer)		Alcohol is dom (alc_dom)		Alcohol is lekker (alc_lekker)		Alcohol is ongezond (alc_ong)	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Eens	8	3.0	121	45.5	56	21.1	205	77.4
Neutraal	24	9.1	62	34.7	29	10.9	35	13.2
Oneens	224	84.5	38	14.3	102	38.5	11	4.2
Weet ik niet	9	3.4	14	5.3	78	29.4	14	5.3

Een Pearson chi-square test of contingencies is gebruikt om te bepalen of de attitude naar alcohol samenhang vertoont met mpalc. Om duidelijk te krijgen in hoeverre een positieve attitude samenhangt met de maandprevalentie alcohol zijn de attitudes dichotoom gemaakt voor alc_stoer en alc_lekker (eens=1 en neutraal/oneens/weet ik niet=0), alc_dom en alc_ong (oneens=1 en eens/neutraal/weet ik niet =0). Een score ‘1’ is in deze situatie dus een positieve attitude. Alcoholgebruik van de afgelopen maand is ook een dichotome variabele, met ja=1 en nee=0. Voor beide is verder gekeken of er ook verschillen waren in gender.

Een chi-square toets voor de variabele alc_lekker naar mpalc was statistisch significant, $X^2(1, N = 265) = 79.49, p < .001$. Tevens was de associatie tussen alc_lekker en mpalc was groot, $\phi = .548$. Jongeren die alcohol lekker vonden hadden dus een grotere kans om ook afgelopen maand alcohol te hebben gedronken. Ook de chi-square toets voor de variabele alc_dom naar mpalc was statistisch significant, $X^2(1, N = 265) = 7.14, p = .008$. De effect size voor alc_dom bleek echter klein, $\phi = .164$. Voor beide attitudes geldt dat er geen significante verschillen waren in gender. De andere attitudes toonden geen significante relatie

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

met de prevalentie van alcoholgebruik in de afgelopen maand. Er zijn dus meer leerlingen die alcohol drinken binnen de groep leerlingen die alcohol a) lekker vinden, en b) niet dom vinden.

Ervaren sociale invloed peers

Om te bepalen of peers invloed hebben op de prevalentie van alcoholgebruik onder de leerlingen van het REC-3 is er een binary logistic regression gedaan voor lpalc en mpalc met 'hoeveel van je vrienden drinken alcohol' als predictor. Het testen van de assumpties duidde niet op enige schending. De coëfficiënten van beide modellen staat weergegeven in *Tabel 3*.

Het omnibus model voor de logistische regressie-analyse van lpalc was significant verschillend, $X^2(3, N = 240) = 54.272, p < .001$, met een Cox & Snell $R^2 = .202$, Nagelkerke $R^2 = .270$. Het nieuwe model is 70,2% accuraat in het voorspellen van lpalc, bijna 20% meer dan een bij een model zonder predictoren. De resultaten van de Hosmer en Lemeshow test bevestigden dat het model een *good fit* was voor de data, $X^2(2, N = 240) = 0.00, p = 1.000$.

Tabel 2. Predictor coëfficiënten logistische regressie voor lpalc en mpalc

	lpalc*				mpalc			
	<i>b</i>	<i>SE (b)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(B)</i>	<i>b</i>	<i>SE (b)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(B)</i>
Constante	-1.33	.25	.000	.263	-3.85	.72	.000	.02
Geen vrienden (reference)			.000				.000	
Weinig vrienden	1.33	.39	.001	3.80	2.00	.84	.017	7.42
Sommige vrienden	1.98	.37	.000	7.22	2.40	.79	.002	11.00
Veel vrienden	2.63	.45	.000	13.93	3.30	.79	.000	27.12

Notitie: Een * staat voor een beter voorspellend model aan de hand van de toegevoegde predictor

Voor mpalc was het omnibusmodel voor de logistische regressie ook significant verschillend, $X^2(3, N = 240) = 30.835, p = <.001$, met een Cox & Snell $R^2 = .121$, Nagelkerke $R^2 = .217$. Het nieuwe model voorspelt 85,8% van de data correct, maar voegt niets toe aan een model zonder predictoren. Ook hier bevestigden de resultaten van de Hosmer en Lemeshow test dat het model een *good fit* was voor de data, $X^2(2, N = 240) = 0.00, p = 1.000$.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

De resultaten laten zien dat hoe groter het aantal vrienden dat drinkt, hoe groter de kans op het ooit drinken van alcohol. Het gaat hierbij om de beleving van de jongere van de alcoholprevalentie onder vrienden die een voorspellende waarde heeft, dus de ervaren sociale invloed, en niet het daadwerkelijke aantal vrienden dat alcohol drinkt. Voor de maandprevalentie van alcohol toont het model wel significantie, maar geen verbetering. Dat maakt de variabele *alc_vrdn* in dit scenario alleen relevant voor het voorspellen van de kans om ooit in het leven te drinken.

De benadering van middelengebruik op het REC-3 onderwijs

De resultaten van het kwalitatieve deel worden per pijler gepresenteerd, respectievelijk beleid, educatie en ouders. Voorbeelden van quotes die deze pijlers ondersteunen, in de resultatensectie verwerkt. Omdat de interviews niet specifiek op het alcoholgebruik van jongeren op het REC-3 onderwijs ingingen, worden de resultaten in eerste instantie in de bredere context van middelengebruik gepresenteerd. Onder *beleid* wordt beschreven hoe docenten het schoolbeleid aangaande middelengebruik zagen. *Educatie* gaat over de invulling van dit beleid in de lessen: hoe ziet lesmateriaal eruit dat gebruik wordt voor middelenpreventie, en hoe vullen docenten de lessen in?

Beleid

Hoewel er op scholen wordt gesproken over gedragsregels omtrent middelenpreventie, is het tegelijkertijd zo dat veel docenten beschrijven geen protocol of beleid te hebben vastgelegd, of dat ze hier niet van op de hoogte zijn. Scholen zeggen zo bijvoorbeeld alcoholvrij te zijn, maar hebben geen vaste regels wanneer zich daadwerkelijk alcoholgebruik voordoet:

Maar echt middelen, nee. (...) Hier hebben we nog nooit het vermoeden gehad dat. Dus het is ook niet een vast onderdeel want het is ook niet ... Kijk als kinderen er vragen over hebben dan wordt het in de klas gewoon besproken.

Wanneer een student dan onder invloed naar school komt, zijn er vaak geen duidelijke richtlijnen om naar te handelen. De docent moet vaak zelf een beslissing nemen op basis van gedragsregels waar algemeen naar gehandeld wordt: *Ik wist inmiddels van de directeur dat het echt niet de bedoeling is dat leerlingen op school zijn als ze onder invloed zijn. (...) We hebben haar naar huis gestuurd.* Het ontbreken van vastgelegd beleid lijkt onder andere voort te komen uit een door-docenten-waargenomen gebrek aan urgentie. Als er weinig leerlingen zijn die zich bezighouden met middelengebruik, dan zou concreet beleid daarvoor ook niet nodig zijn:

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Als je veel van dat publiek hebt binnen je school, dan lok je vanzelf beleid uit en daar moet je dan wat mee. Als het in al die klassen niet opvalt en niet aan de orde is dan gaat dat anders.

Daarnaast geven scholen aan dat handhaving van beleid moeilijk is – leerlingen kunnen ook buiten het schoolterrein gaan gebruiken, bijvoorbeeld tijdens een pauze. Tegelijkertijd zijn er ook docenten die aangeven dat men wel openstaat voor beleid wat betreft middelenpreventie.

Maar ik denk de reguliere groepen, dat ze daar wel voor openstaan. Vooral de OZA-groepen. Zij zijn... toevallig hebben we vorige week tijdens de teamvergadering dat die leerkracht al zei van: hé ik merk dat... of ik weet dat het een aantal jochies, en ze zijn heel jong, wel vaker blowen.

We zeggen ook wel: Wij weten heus wel dat jullie dat doen. Het is ook een stukje vrije tijd en het is geen doen om dat te gaan controleren. Dan moet je met ze mee gaan lopen dat stukje, dat zou kinderachtig zijn. (...) Ja, dan is het in de openbare ruimte en dan kun je daar ook vrij weinig aan doen.

Educatie

In veel gevallen is er geen vast lesprogramma qua middelenpreventie. In plaats daarvan vinden lessen vaak plaats op incidentbasis: wanneer zich middelengebruik voordoet wordt daarbij aangesloten met lessen. Scholen hebben vaak eigen materiaal verzameld of ontwikkeld aangepast aan de doelgroep. Daarbij wordt materiaal van de basisschool vaak genoemd als type educatiemateriaal dat gebruikt wordt: *Dus we hebben hier geen kant-en-klaar pakket, we hebben hier geen kant-en-klare lessencyclus. Als het zich voordoet zijn de docenten capabel genoeg om op dat moment her en der de materialen te halen.* Docenten geven aan dat zij de lessen op deze manier invullen omdat materiaal voor cluster 3 niet beschikbaar is. Ook wordt er door een aantal scholen gebruik gemaakt van gastlessen om middelengebruik bespreekbaar te maken:

In principe vinden alle docenten het altijd heel leuk en fijn als een externe dus met een bepaalde professie of iemand die er veel verstand van heeft langskomt. En de kinderen vinden het ook altijd heel leuk. Dat maakt denk ik meer indruk, ja.

Hoe de lessen er momenteel inhoudelijk uitzien wordt niet helemaal duidelijk uit de data. De lessen moeten zich volgens docenten richten op het bespreekbaar maken en informeren, maar ook het weerbaar maken van leerlingen vanwege een gevoeligheid voor groepsdruk:

Ja, wij hebben een grote categorie leerlingen, zowel meisjes als jongens, die gewoon erg kwetsbaar zijn en als je dan dit onderwerp benoemt (...) zou dat eigenlijk een

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

apart hoofdstuk moeten zijn waarin je in gesprek gaat over hoe jouw vaardigheden daarmee en wat je kunt verwachten en hoe de ander gebruik van je maakt met dat soort dingen. Hoe je je kunt verweren misschien.

Wanneer er gekeken wordt naar hoe de les gegeven moet worden, vinden docenten het vooral belangrijk dat het materiaal aansluit op het niveau van de jongeren. De meeste docenten geven hierbij aan dat er filmpjes daarvoor een geschikte methode zijn. Het aansluiten op het niveau van de leerlingen kan volgens deze docenten bijvoorbeeld door het gebruiken van eenvoudige taal, niet te kinderachtig, en korte filmpjes: *Veel visueel. Het moet echt veel visueel gemaakt worden door middel van filmpjes of plaatjes. Interactief is natuurlijk altijd fijn.* Een andere docent vertelde: *Qua filmpjes, dan zou je echt iets met gewoon pubers moeten doen, maar dat het taalgebruik wat aangepast is op hun eigen niveau.* De inhoud van de lessen, via filmpje of gastles, kan volgens docenten ook interactiviteit en casuïstiek bevatten waardoor leerlingen beter kunnen inschatten wat de gevolgen zijn van middelengebruik:

Een stukje interactief, iets zien. Vaak ook oorzaken en gevolgen zien. Want dat is het grootste probleem waar heel veel leerlingen tegenaanlopen, van: we doen van alles, maar ze hebben geen idee wat de gevolgen zijn. En als ze dat eigenlijk zien, wat het gevolg is van een bepaalde handeling, dan wordt het pas duidelijker voor hun.

Qua aanpak lijkt het er dus op dat scholen veelal geen concreet beleid hebben en geen structurele lesprogramma's hebben, maar wel ideeën hebben over hoe het middelenpreventie-onderwijs in te vullen.

Discussie

In deze studie is onderzocht wat de huidige situatie van het alcoholgebruik binnen het REC-3 onderwijs is. In het eerste deel van deze studie is daarvoor gekeken naar prevalentie en gedragsdeterminanten van alcoholgebruik onder de jongeren binnen het REC-3 onderwijs.

Prevalentie. Onder de leerlingen van het REC-3 onderwijs is een lage maandprevalentie alcoholgebruik gevonden ten opzichte van leerlingen op het regulier onderwijs, conform verwachting (Chapman & Wu, 2012; Stevens et al., 2017). Tegen verwachting in werd gevonden dat de meeste leerlingen van het REC-3 onderwijs een kleinere hoeveelheid dronken per keer dan leerlingen van het regulier onderwijs: van alle leerlingen die afgelopen maand hebben gedronken, rapporteerde 81% van de leerlingen van REC-3 een tot vier glazen alcohol, terwijl 70,8% van de jongeren van het regulier onderwijs vijf of meer glazen alcohol rapporteerden te drinken (Stevens et al., 2017). Met een spreiding van $SD=5.55$ waren er echter ook enkele jongeren met een redelijk hoog alcoholgebruik per keer.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Gedragsdeterminanten. Op het niveau van gedragsdeterminanten is gevonden dat zowel de attitudes als de ervaren sociale invloed samenhangt met de maandprevalentie alcohol. Wat betreft attitudes is gevonden dat leerlingen een negatieve attitude hadden ten opzichte van alcohol drinken. Verder is gevonden dat leerlingen die alcohol lekker vonden, en niet dom vonden, vaker in de categorie ‘afgelopen maand wel gedronken’ zaten. Voor een deel is de lage prevalentie dus mogelijk te verklaren aan de hand van deze negatieve attitude. Wat betreft de ervaren sociale invloed van peers is gevonden dat hoe meer vrienden alcohol drinken, hoe groter de kans dat een leerling zelf ook ooit alcohol heeft geprobeerd. Dit bevestigt het idee van sociale motieven om alcohol te gaan drinken (Schijven et al., 2019) – als er geen vrienden zijn die drinken dan is er vanuit de peers ook geen druk om te gaan drinken.

Benadering school. De perceptie van docenten is dat middelengebruik op het REC-3 weinig voorkomt. Het is vanwege deze lage prevalentie dat veel docenten een lage urgentie voelen voor a) het opstellen of implementeren van beleid en b) het draaien van structurele lesprogramma's lijkt volgens docenten niet nodig te zijn – er wordt op incidentieniveau ingespeeld. Dat wil zeggen dat er lessen worden gegeven of gesprekjes worden aangegaan wanneer zich alcoholgebruik heeft voorgedaan, maar niet preventief. Wanneer alcoholgebruik zich in de openbare ruimte afspeelt hebben scholen het gevoel dat zij daar niet veel aan kunnen doen. Toch moeten scholen zich wel bewust zijn van hun zogenaamde “toezichthouderaansprakelijkheid”, die zich berust op de onrechtmatige daad (artikel 6:162 BW). Het is daarmee hun plicht om aantoonbaar inspanning te leveren om ouders en leerlingen te attenderen op gevaarlijke situaties, zoals alcoholgebruik, in en om de school (PO-raad, z.d.). Concreet beleid zou dit kunnen verantwoorden. Het gebrek aan structurele lessen lijkt echt niet alleen verklaard te worden door een lage urgentie. Zo geven docenten bijvoorbeeld aan dat er geen duidelijke lesprogramma's of gestandaardiseerd lesmateriaal is, waardoor er geïmproviseerd wordt. Dit materiaal moet aangepast zijn in taal, niet te kinderachtig zijn, beeldend, en aansluiten op de beleving van de leerlingen (e.g., Hopson & Steiker, 2010). Inhoudelijk moeten de lessen volgens de docenten niet alleen informatie bieden, maar ook helpen in het vergroten van de weerbaarheid van de leerlingen. Het insteken op deze weerbaarheid zien we ook terug in de literatuur – programma *Take it personal!* probeert op selectieve basis via motivational interviewing te komen tot verhoogde weerbaarheid en daarmee tot gedragsverandering, wat ook effectief blijkt (Schijven et al., 2015; Schijven et al., 2017). Scholen hebben dus, overeenkomstig de literatuur, duidelijk voor ogen op welke factoren zij in zouden kunnen steken met lessen.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

Conclusie. De huidige situatie wijst erop dat de omvang van het probleem alcoholgebruik relatief klein is bij de jongeren van het REC-3 onderwijs. Een lage prevalentie en een doorgaans negatieve attitude binnen de sample wijzen niet op een ernstig probleem wat betreft alcoholgebruik. Toch is het niet een situatie zonder risico: er was ook binnen deze sample een kleine groep jongeren die wel overmatig alcohol dronk. Daarnaast blijkt uit de data dat vanwege een laag waargenomen prevalentie vaak geen beleid is opgesteld of bekend is omtrent middelengebruik. Men kan zich afvragen of de huidige beleidssituatie in de toekomst onbedoeld ruimte geeft voor een toename in middelengebruik. Hoewel er nu volgens docenten wel op incidenteel niveau wordt gekeken naar middelenpreventie, is dit vaak niet vastgelegd in beleid. Mede daardoor, maar ook door gebrek aan ontwikkeld lesmateriaal, zijn er ook geen concrete lesprogramma's die gedraaid kunnen worden – zowel in het geval van alcoholgebruik als preventief. Vanwege de lage prevalentie en de kleine groep jongeren met mogelijke alcoholproblematiek is het verstandig om inderdaad binnen school op selectief niveau met passend educatief materiaal in te steken op alcoholinterventie, maar wel gebaseerd op concreet beleid zodat deze interventie systematisch hetzelfde is.

Limitaties. *LVB.* In de huidige sample waren leerlingen met een IQ van 60 of hoger geschikt om deel te nemen aan het onderzoek en de vragenlijst mondeling in te vullen. Op de REC-3 scholen zit echter ook een groep leerlingen met een IQ dat lager is dan 60. Deze vallen in de huidige studie buiten de boot – hun alcoholgebruik is niet gemeten. De resultaten van dit onderzoek zijn dus gelimiteerd tot de leerlingen met een licht verstandelijke beperking. In hoeverre alcoholgebruik onder leerlingen met een zwaardere verstandelijke beperking daadwerkelijk een rol speelt is nog maar de vraag.

Soorten alcohol. In deze studie is geen onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten alcoholische drank – het begrip alcohol is gemeten als één concept. In werkelijkheid is er een breed spectrum aan soorten alcohol. Sommige alcoholsoorten zijn onder deze sample mogelijk vele malen meer prevalent dan andere, en ook de attitudes die met het drinken van deze soorten alcohol samenhangen zijn mogelijk verschillend. Hiervoor kon binnen de huidige dataset niet worden gecontroleerd of getoetst. Door een breed vangnet te werpen gaat de nuance van het type alcohol verloren. Zo heeft een jongere mogelijk een negatieve attitude naar het idee van sterke drank drinken (zoals whisky), maar is de attitude naar het drinken van een biertje wellicht neutraler en meer genormaliseerd onder vrienden.

Oppervlakkige kwalitatieve analyse. De huidige kwalitatieve analyses zijn uitgevoerd op hoofdlijnen en een meer globaal niveau. Hierdoor gaat een deel van de kracht van de kwalitatieve analyse verloren. Om een dieper inzicht te krijgen in waarom bepaalde keuzes

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

omtrent de benadering door school worden gemaakt is het juist interessant om dimensies en bijbehorende kernlabels te identificeren binnen de data (Boeije, 2009). Dat betekent niet dat de analysevorm op hoofdlijnen geen waarde heeft. De citaten van de docenten bieden namelijk een eerste inzicht in de perceptie van het alcoholgebruik binnen het REC-3 onderwijs. Wil men echter verder inspelen op de implementatie van beleid op deze scholen, dan moet er concreter onderzoek worden gedaan naar wat docenten drijft om bepaald beleid te voeren en hoe zij implementatie voor zich zien.

Ouders en community. In de huidige studie is alleen gekeken naar alcoholgebruik op schoolniveau. Alcoholgebruik is echter een complexer probleem dan iets dat zich afspeelt op school: ook (of misschien juist) buiten school wordt alcohol gedronken, met factoren buiten school die mogelijk van invloed zijn op het alcoholgebruik van een jongere van het REC-3 onderwijs. Hierop kunnen bijvoorbeeld ouders een grote invloed hebben. Volgens Kleinjan & Engels (2010) bleek uit onderzoek naar universele preventie dat het voor reguliere scholen een effectieve strategie om middelengebruik terug te dringen middels een integrale aanpak (beleid), en kon het beginnen met middelengebruik beter worden uitgesteld wanneer ouders hierbij betrokken werden. Daarnaast hebben ouders ook een voorbeeldfunctie: hoe ouders zelf met alcohol omgaan heeft ook invloed op het alcoholgebruik van de jongeren (e.g., Dishion, Patterson, & Reid, 1988; Kleinjan & Engels, 2010; Van der Vorst, 2007). Overigens zijn het niet alleen ouders die een invloed hebben op het alcoholgebruik van hun kind – ook de community kan een belangrijke rol spelen in het terugdringen van alcoholgebruik onder jongeren (Dent, Grube, & Biglane, 2005).

Implicaties. *Schoolniveau.* Vanwege de kleine groep jongeren van het REC-3 onderwijs die overmatig alcohol gebruikt is het waardevol om te onderzoeken waar op individueel en incident niveau kan worden ingestoken op alcoholinterventie. In de huidige studie zijn de ervaren sociale invloed en (in zekere mate) de attitude geïdentificeerd als gedragsdeterminanten voor alcoholgebruik. Deze gedragsdeterminanten komen overeen met het Beredeneerd gedag Model (Fishbein & Ajzen, 2010), waarin attitude en de ervaren subjectieve norm de basis vormen voor gedragsintentie. Naast deze twee determinanten is in het model ook de waargenomen gedragscontrole een belangrijke predictor voor de gedragsintentie: in hoeverre denkt de leerling in staat te zijn *geen* alcohol te drinken of alcohol te weigeren? Docenten geven aan dat leerlingen niet weerbaar zijn tegen middelengebruik – dit duidt op een lage gedragscontrole.

Volgens Fishbein en Ajzen (2010) kunnen de drie gedragsdeterminanten worden getackeld vanuit bepaalde achtergrondfactoren: individuele factoren, sociale factoren en

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

informatiefactoren. Interventie middels schoolbeleid zou zich daarom het beste kunnen richten op voorlichting (informatie) en weerbaarheid (persoonlijk), om de attitudes en de gedragscontrole ten positieve te veranderen. Veranderdoelen zijn dan bijvoorbeeld: weten dat alcohol een verslavend en ongezond middel is, en leren ‘nee’-zeggen tegen alcohol. Concreter nog moet er materiaal ontwikkeld worden speciaal voor REC-3 scholen dat zich richt op interventie met alcoholgebruik. Denk hierbij niet zozeer aan lesboekjes met voorbeelden, maar eerder aan filmpjes die zich richten op de besproken gedragsdeterminanten door middel van casussen, waarna het gesprek met leerlingen wordt aangegaan. Hiervoor kan om tafel worden gezeten met professionals, zoals met interventieschrijvers van bijvoorbeeld *Take it personal!*, waar al kennis is over hoe motivational interviewing helpt bij het creëren van weerbaarheid (Schijven et al, 2017).

Contextniveau. Het is echter kortzichtig om alleen binnen de scholen te kijken naar alcoholpreventie en -interventie. Alcoholgebruik is een probleem dat de schoolsferen overstijgt en ook binnen de community plaatsvindt (Dent et al., 2005). Een manier om op buurtniveau in te steken op middelenpreventie is via community-brede approaches (Moritsugu, Vera, Wong, & Duffy, 2015). De pedagogische civil society (De Winter, 2012) biedt daar perspectief op. In een dergelijke civil society wordt een opvoedingsverantwoordelijkheid neergelegd bij de community, met het kernidee “*it takes a village to raise a child*”. Met betrekking op alcoholgebruik zou de sociale norm van de community dus zo vorm moeten krijgen dat jongeren met een LVB, of minderjarige jongeren in het algemeen (Preventieakkoord, 2018, p.13), het beste geen alcohol kunnen drinken. In deze community dient systeem-overstijgend te worden gekeken: scholen, de buurt, ouders, en professionals moeten betrokken zijn om een basis te leggen voor eendracht en kennis wat betreft alcoholgebruik en -preventie binnen de community.

Specifiek kan hierbij gedacht worden aan buurtbijeenkomsten waarin professionals voorlichting geven, of scholen die ouders betrekken door middel van een ouderraad. Zo worden opvattingen, normen en gedrag van alle betrokkenen zichtbaar gemaakt, waar professionals op aan kunnen haken met hun kennis (Brug, Assema, & Lechner, 2017). Tevens worden sociale netwerken versterkt, waardoor de community elkaar op risico's kan aanspreken. Door de op de sociale buurtfactoren in te steken op community niveau, en een pedagogische infrastructuur te creëren waar ouders en de buurt korte lijntjes hebben met elkaar, professionals en scholen, ontstaat er een pedagogisch klimaat met mogelijk een preventieve werking op het alcoholgebruik van jongeren (Kesselring, De Winter, Van Yperen, & Horjus, 2015). Omdat verslavingen meestal ontstaan tijdens de adolescentie (Volkow & Li,

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

2005) kan juist dit preventieve karakter als aanvulling op adequate incidentinterventie erg belangrijk zijn. Hoewel empirisch bewijs voor effectiviteit nog ontbreekt voor community-gebaseerde aanpakken, zijn deze wel veelbelovend (Van Dijken, Stams, & De Winter, 2016) en daarom waard om te bekijken. Onderzoek om deze community approach tot leven te laten komen zou risico- en protectieve factoren voor jongeren (van het REC-3 onderwijs) van de community in kaart moeten brengen.

De huidige situatie van het alcoholgebruik is op globaal niveau nu in kaart gebracht voor de jongeren van het REC-3 onderwijs. In de toekomst kan het beste worden ingestoken op school én communityniveau wat betreft alcoholinterventie en preventie. Wettelijk is dit voor een deel de plicht van de school, maar dat is niet de primaire drive die achter deze interventies zit. Het is het welzijn van de jongeren met een verhoogde kwetsbaarheid waar alleen volwassenen garant voor kunnen staan, zowel op school als in de community.

Referenties

- Boeije, H. R. (2009). *Analysis in Qualitative Research* (1ste ed.). Thousand Oaks, Canada: SAGE Publications.
- Bohner, G., & Dickel, N. (2011). Attitudes and attitude change. *Annual review of psychology*, 62, 391-417. doi:10.1146/annurev.psych.121208.131609
- CBS (2014). *Speciale scholen; leerlingen, schooltype, leeftijd 1991-2013*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37746SOL/table?fromstatweb>
- Chapman, C., Wu, L.T. (2012) Substance abuse among individuals with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 1147-56. doi:10.1016/j.ridd.2012.02.009
- Dent, C. W., Grube, J. W., & Biglan, A. (2005). Community level alcohol availability and enforcement of possession laws as predictors of youth drinking. *Preventive medicine*, 40, 355-362. doi:10.1016/j.ypmed.2004.06.014
- De Winter, M. (2012). *Socialization and civil society: How parents, teachers and others could foster a democratic way of life*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Didden, R., Embregts, P., van der Toorn, M., & Laarhoven, N. (2009). Substance abuse, coping strategies, adaptive skills and behavior and emotional problems in clients with mild to borderline intellectual disability admitted to a treatment facility: A pilot study. *Research in Developmental Disabilities*, 30, 927-932. doi:10.1016/j.ridd.2009.01.002
- Dishion, T. J., Patterson, G. R., & Reid, J. R. (1988). Parent and peer factors associated with drug sampling and early adolescence: Implications for treatment. *National Institute on Drug Abuse: Research Monograph Series*, 77, 69-93

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

- Fishbein, M. & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The Reasoned Action approach*. New York (NY): Psychology Press.
- Hilderink, I., Dijkstra, M., & Bransen, E. (2010). Grensoverschrijdende pubers. Jongeren met LVG en middelengebruik. In M. Clerkx (Red.), R. de Groot, & F. Prins, *Grensoverschrijdend gedrag van pubers* (pp. 115-129). Apeldoorn: Garant.
- Hopson, L. M., & Steiker, L. K. (2010). The effectiveness of adapted versions of an evidence-based prevention program in reducing alcohol use among alternative school students. *Children & schools*, 32, 81-92. doi:10.1093/cs/32.2.81
- Kepper, A., Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2012). Middelengebruik door jongeren. Middelengebruik in de residentiële jeugdzorg, REC-4, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 5, 288-295. doi:10.1007/s12508-012-0107-8
- Kesselring, M., de Winter, M., van Yperen, T., & Horjus, B. (2015). De pedagogische civil society in praktijk: Een studie naar de effecten van de activiteiten binnen het programma Allemaal Opvoeders. *Pedagogiek*, 35, 263-284. doi:10.5117/PED2015.3.KESS
- Mayberry, M. L., Espelage, D. L., & Koenig, B. (2009). Multilevel modeling of direct effects and interactions of peers, parents, school, and community influences on adolescent substance use. *Journal of youth and adolescence*, 38, 1038-1049. doi:10.1007/s10964-009-9425-9
- McCusker, C. G., Clare, I. C., Cullen, C., & Reep, J. (1993). Alcohol-related knowledge and attitudes in people with a mild learning disability—the effects of a ‘sensible drinking’ group. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3(1), 29-40. doi:10.1002/casp.2450030104
- McGillicuddy, N., & Blane, H. (1999). Substance use in individuals with mental retardation. *Addictive Behaviors*, 24(6), 869–878. doi:10.1016/S0306-4603(99)00055-6
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., & Howerter, A. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41, 49-100. doi:10.1006/cogp.1999.0734
- Moritsugu, J., Vera, E., Wong, F. Y., & Duffy, K. G. (2015). *Community Psychology*. New York (NY): Psychology Press.
- PO-raad (z.d.). *Zijn wij 15 minuten voor en na schooltijd nog verantwoordelijk voor overstekende kinderen op de openbare weg bij de school?*. Geraadpleegd op 2-7-2020.

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

- Geraadpleegd van <https://www.poraad.nl/veelgestelde-vragen/zijn-wij-15-minuten-voor-en-na-schooltijd-nog-verantwoordelijk-voor-overstekende>
- Vertregt, M., & d'Escury, A. C. (2015). Het raadsel van jongeren met een lichte verstandelijke beperking (lvb): Uitstel van beloning. *Onderzoek & Praktijk*, *13*, 7–17. Geraadpleegd van https://www.kenniscentrumlvb.nl/wp-content/uploads/2019/07/OenP_najaar_2015_Artikel_Vertregt_en_Collot_dEscury.pdf
- Volkow, N., & Li, T. K. (2005). The neuroscience of addiction. *Nature neuroscience*, *8*, 1429-1430. Geraadpleegd van: <https://www.uni-hohenheim.de/fileadmin/einrichtungen/gluecksspiel/intern/1429.pdf>
- Poelen, E. A., Schijven, E. P., & Vermaes, I. P. R. (2015). De prevalentie van middelengebruik bij jongeren met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen in een orthopedagogisch behandelcentrum. *Onderzoek & Praktijk*, *15(1)*, 25-38. Geraadpleegd van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/158055/158055.pdf>
- Riegman, 2016. *Interventie Samen Slagen*. Geraadpleegd op 20-3-2020. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkblad/Uitgebreide-beschrijving-Samen-Slagen.pdf>
- Rijksoverheid (z.d.). *Speciaal onderwijs*. Geraadpleegd op 18-2-2020. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/speciaal-onderwijs>
- Schijven, E. P., Engels, R. C. M. E., Kleinjan, M., & Poelen, E. A. P. (2015). Evaluating a selective prevention program for substance use and comorbid behavioral problems in adolescents with mild to borderline intellectual disabilities: Study protocol of a randomized controlled trial. *BioMed Central Psychiatry*, *15*, 167. doi:10.1186/s12888-015-0563-1
- Schijven E. P., Didden, R., Otten, R., & Poelen, E. (2019). Substance use among individuals with mild intellectual disability or borderline intellectual functioning in residential care: examining the relationship between drinking motives and substance use. *Journal of Applied Research of Intellectual Disabilities*; *32*, 871–878. doi:10.1111/jar.12578
- Schijven, E. P., Van der Nagel, J., Lammers, & Poelen, E., 2017. *Take it personal!* Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkblad/uitgebreide-beschrijving-Take-it-Personal!.pdf>
- Stevens, G., Dorsselaer, S., Boer, M., de Roos, S., Duinhof, E., ter Bogt, T., & de Looze, M. (2017). *Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland: HBSC 2017*. Geraadpleegd van <https://hbcs-nederland.nl/wp-content/uploads/2018/09/Rapport-HBSC-2017.pdf>

ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BINNEN HET REC-3 ONDERWIJS

- Sussman, S., Arriaza, B., & Grigsby, T. J. (2014). Alcohol, tobacco, and other drug misuse prevention and cessation programming for alternative high school youth: A review. *Journal of School Health, 84*, 748-758. doi:10.1111/josh.12200
- Ting To, W. Neiryck, S., Vanderplasschen, W., Vanheule, S., & Vandeveld, S. (2014). Substance use and misuse in persons with intellectual disabilities. *Disabilities 35(1)*, 1-9. doi:10.1016/j.ridd.2013.10.015
- Trimbos (z.d.). *Helder op school*. Geraadpleegd op 2-7-2020. Geraadpleegd van <https://www.trimbos.nl/aanbod/helder-op-school>
- Van Dijken, M. W., Stams, G. J. J., & De Winter, M. (2016). Can community-based interventions prevent child maltreatment?. *Children and youth services review, 61*, 149-158. doi:10.1016/j.childyouth.2015.12.007
- Van der Molen, M. (2018). *LVB in het vizier; adequaat omgaan met problematisch middelengebruik*. Kennisplein gehandicaptenzorg. Geraadpleegd van <https://www.kennispleingehandicaptensector.nl/images/KGS/images/Nieuws/2018/rapport-lvb-vizier.pdf>
- Van der Nagel, J. (2016). *Is it just the tip of the Iceberg? Substance use and misuse in Intellectual Disability (SumID)*. (Academisch Proefschrift). Radboud Universiteit Nijmegen.
- Van der Vorst, H. (2007). *The key to the cellar door. The role of the family in adolescents' alcohol use*. (Academisch Proefschrift). Radboud Universiteit Nijmegen.
- Van Deursen, D. S., Salemink, E., Lammers, J., & Wiers, R. W. (2010). Selectieve en geïndiceerde preventie van problematisch middelengebruik bij jongeren. *Kind & Adolescent, 31*, 234-246. doi:10.1007/s12453-010-0724-4
- Van Dorp, M. (2016). Lichte beperking, zware verslavingsproblemen. *Jeugd en Co, 10*, 26-27. doi:10.1007/s12449-016-0058-y
- Wagemaker, E., Bexkens, A., Dekkers, T. J., Salemink, E., & Huizenga, H. M. (2019). LVB-jongeren en groepsdruk. *Kind & Adolescent Praktijk, 18(1)*, 33-35. doi:10.1007/s12454-019-0008-y
- Wet Onrechtmatige daad. (19 Juni 2015). Geraadpleegd van <https://maxius.nl/burgerlijk-wetboek-boek-6/artikel162>
- Youth.gov (z.d.). *keepin' it REAL*. Geraadpleegd op 10-6-2020. Geraadpleegd van <https://youth.gov/content/keepin%E2%80%99-it-real>